

ПРАНК – ҚОҒАМНЫҢ ЖЕГІҚҰРТЫ

ҚОҒАМНЫҢ ЖЕГІ ҚҰРТЫНА АЙНАЛҒАН МӘСЕЛЕ БОЛМАСА МЕМЛЕКЕТТІК ДЕҢГЕЙДЕ ПАРЛАМЕНТ МІНБЕРІНЕН ҚОЗҒАЛА МА? ПРАНК ДЕГЕНГЕ ИЕК АРТҚАН ӘУМЕСЕРЛЕРДІҢ ӘУЕЙІ ПИҒЫЛЫМЕН ЖАСАЛҒАН ӘҮЛЕКІ ӘРЕКЕТІ БҒАЛЫҚТАҒАН САЙЫН КҮШІ АЛЫП БАРА ЖАТҚАНДАЙ. ЕҢ СОРАҚЫСЫ ОЛАРДЫҢ ОСПАДАРЛЫҒЫ БІРІНЕН БІРІ ӨТЕДІ.

Осы жылдың қыркүйек айында Алматыда бір блогер өзін тірідей жерге көмдіріп, әлеуметтік желіде тікелей эфирге шыққанын таспалап жұртшылыққа жария етті. «Және осы әрекетін батылдыққа балап, бір тәулікке жуық нәр сызбай көрде жатамын» деп масаттанды. Сондағы көксегені Тик-ток әлеуметтік желісінде қаралым көбейтіп, жазылушылар шоғырын қалыңдату екен. Бұдан асқан сорақылық бар ма? Қазақ «жаксы сөз — жарым ырыс» дейді. Ай мен күннің амаында жаманат шақырып, өзі-өзі тірідей жерлейтіндей бұл пақырдың басына не күн туды? Ал оның бұл әрекетін тікелей эфирде болмаса, кейін пабликтерден көрген жасөспірім көрерменнің көңілін алаң бүрмейді деп айта аламыз ба? Осы оспадар әрекетке қатысты Алматы қалалық Полиция департаменті «аталған факт бойынша тексеру жүргізіліп, ҚР заңнамасына сәйкес шаралар қабылданады» деп мәлімдеді. Мұндай бастыздықты ауыздықтап, нокталамаса қоғамның өзегіне дендеп еніп барады. Мәжіліс депутаты Нартай Сәрсенғалиев Ішкі істер министрі Ержан Сәденов пен Мәдениет және ақпарат министрі Аида Балаеваның атына депутаттық сауал жолдады. Халық қалаулысының жанайқайын жеткізген сауалынан кейін қозғау болуы да керек.

(Жалғасы 8-бетте)

Болат КӨКЕНАЙҰЛЫ,
Munara TV
телеарнасының директоры:

ТЕЛЕВИЗИЯДА
ДІНИ
ТАҚЫРЫПТЫҢ
ЖАУАПКЕРШІЛІГІ
ЖОҒАРЫ

5

АЖЫРАСУДЫҢ АЛДЫН АЛАТЫН АМАЛ

АЛЛА ТАФАЛА ҚҰРАН КӘРІМДЕ: «СЕНДЕРГЕ, ОҒАН ТҮРАҚТАУЛАРЫҢ ҮШІН ӨЗ ЖЫНЫСТАРЫҢНАН ЖҰБАЙЛАР ЖАРАТЫП, АРАЛАРЫҢА СҮЙІСПЕНШІЛІК, МЕЙІРІМДІЛІК ПАЙДА ҚЫЛҒАНДЫҒЫ ДА – ОНЫҢ БЕЛГІЛЕРІНЕН. СӨЗ ЖОҚ, ОСЫЛАРДА ОЙЛАНҒАН ЕЛГЕ БЕЛГІЛЕР БАР», – дейді («РУМ» СҮРЕСІ, 21-АЯТ). ЕКІ АДАМНЫҢ ОТАУ ҚҰРЫП, БІР ШАҢЫРАҚ АСТЫНДА ӨМІР СҮРУГЕ ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУЫНЫҢ ӨЗІ – АЛЛАДАН БЕРІЛГЕН ҮЛКЕН НЫҒМЕТ.

Ер адам нәзік жанға үйленуге шешім қабылдап, нақты қадам жасаған сәттен бастап оның мойнына үлкен жауапкершілік артылады. Әйелінің, бала-шағасының алдында атқаратын міндеттері пайда болады. Тура сол сияқты, әйел заты да күйеуінің алдында орындайтын борыштарының бар екенін естен шығармауы тиіс. Екі жұптың үйленуіне басты себептің бірі — олардың бірін-бірі ұнатып, жақсы көруі. Ал бір-бірін жақсы көретін жандар өзара сүйіспеншілікте, мейірімділікте, татулықта өмір сүріп, жалпы көркем мәміле атаулының барлығы олардың бойынан табылуы тиіс. Құран Кәрімде: «Сондай-ақ олармен жақсы шығысындар», — делінеді («Ниса» сүресі, 19-аят). Яғни ер азаматтарға өздерінің әйелдерімен әр уақытта көркем мәміледе болу керек екенін бұйырады.

(Жалғасы 3-бетте)

БАСПАСӨЗ-2026

«Мұнара» газеті мен «Иман» журналына 2026 жылға жазылу науқаны басталды. Газет-журналдарға жазылып, таным көкжиегіңізді кеңейтіңіз!

Басылымдар	Мешіттер арқылы	«Қазпошта» арқылы	Жазылу индексі
«Мұнара» газеті	3 700 тенге	4 781 тенге	64 747
«Иман» журналы	6 000 тенге	6 694 тенге	75 998

Газет-журналдарымызға «Қазпошта» мекемесі және еліміздегі барлық мешіттер арқылы жазылуға болады. «Иман» журналы айына 1 рет, «Мұнара» газеті айына 2 рет шығады.

«КИТАБ ТАСДИҚ» ЕҢБЕГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Еліміз тәуелсіздік алғалы ширек ғасырдан асып жығылса да, көптеген тарихи мұраларымызды, әдеби, мәдени жәдігерлеріміз бен құндылықтарымызды қайта жаңғырту аса құнтталып жатқаны байқалмайды. Көзден кетіп, көңілден өше бастаған ескі құндылықтар түгелі, күні кешегі кер заманның тұсында сәл ғана тасада қалған кей жәдігерлеріміздің өзі қолда тұрып қолға алынбай, шаң басып жатқаны көңілге кірбең ұялатады. Біздің сөз дәл сондай іздеушісі мен зерттеушісін күтіп жатқан аса құнды мұраларымыздың бірі нәм бірегейі хакім Абайдың «Китаб тасдиқ» еңбегі турасында болмақ.

Қазақтың бас акыны Абай Құнанбайұлының шығармашылығын қалың қауым түгелдей зерттеп-зерделемесе де жалпылай таныс деуге болады. Ақынның артына қалдырған мұрасы аса көп болмаса да, құндылығы жағынан сарқылмас қазына десек, қателесе қоймаймыз. Оның бізге жеткен, көпшілікке кенінен таралып, оқылып, жатталып жүрген өлең-дастандары мен қара-сөздері баршамызға белгілі. Алайда көп адам оның «Китаб тасдиқ» деген атпен еңбек жазып қалдырғанын

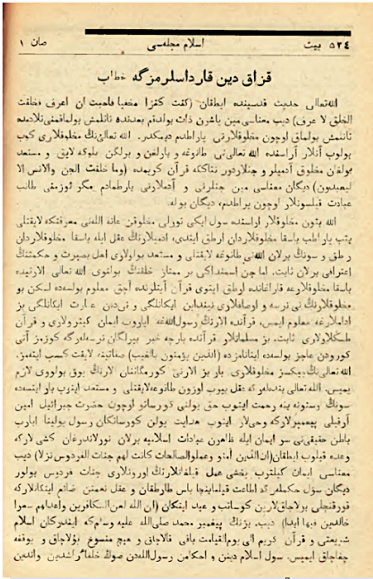
біле бермесе керек. Зерттеуші ғалымдар арасында әрегідік айтылып, жазылып қалатыны болмаса, Абай еңбектері жарық көре бастаған алғашқы кезеңнен бүгінге дейінгі басылымдардың басым көшілігінде өз атауымен аталып енгенген... Осы тұста, «Еңбек қайдан шықты? Неге өз атауымен аталмаған?» деген сұрақ Абай өміріне, шығармашылығына қызығушы кез келген оқырманның көкейіне ұяласа керек. Жауап іздеп көрелік!

(Жалғасы 4-бетте)

ҚУАНАЙ ХАЗІРЕТТІҢ ҚОС МАҚАЛАСЫ

Қуанай казидің қос мақаласы да Башқұртстан Ұлттық кітапханасының сирек кітаптар және қолжазбалар қорында сақталған «Ислам» журналынан жарияланған екен. 1924-1928 жылдары Уфадағы Орталық мұсылмандар дін басқармасы (ОМДБ) жанынан «Ислам» журналы шыққан. Журнал 4-7 мың таралыммен жарық көрді. Журналдың редакторы қызметін ОМДБ төрағасының орынбасары, кази Кашаф Тәржімани атқарды. Журналға мұфти Ризаитдин Фахретдиновтің, сонымен қатар казилар Жаһангир Абызғильдин, Мағди Мақұлұлы, Мухлиса Буби т.б дін қайраткерлерінің мақалалары жарияланып тұрды.

Уфаға барған сапарымызда Башқұртстан Ұлттық кітапханасының сирек кітаптар және қолжазбалар қорында сақталған «Ислам» журналының әр жылдардағы тігіндісін қолымызға алып, түгел танысып шықтық. Белгілі болғандай, журналға ОМДБ казіі Мағди Мақұлұлының «Өзіміздің қазақ ұлтымызға бір-екі сөзім», «Мәркөз диния назаратына қазақ халқының мүнәсәбеті», «Қазақстанда дін оқыту ісі», «Диние назарәтке Жетісу, Сырдария казактарының нәмде Ойратски жұмһриетінде болған казактардың мүнәсибеті», Орал облысының мұхтасибі Қуанай Қосдәулетұлының «Қазақ дін қандастарымызға хитаб», «Әркәни исламия баянында» және Тараз қаласының мұхтасибі Мұбашширхан Таразидің «Дін уа насихат» секілді мақалалары жарияланған екен.

(Жалғасы 6-бетте)

АЛТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ДІНТҮТҚАСЫ

XIX-XX ҒАСЫР АРАЛЫҒЫНДА АЛТАЙ-ҚОБДА БЕТІНДЕГІ АҒАЙЫН ЖҰРТТЫҢ ДІНИ-РУХАНИ БІРЛІГІН НЫҒАЙТУ, «ҚИЛЫ ЗАМАН, ҚИЫН ӨТКЕЛ КЕЗІНДЕ» ҚАСИЕТТІ ДІНІМІЗДІҢ АЛТАЙ ТАУЫНЫҢ КҮНГЕЙ БЕТІНДЕ ЖҮЙЕЛІ ДЕ ТИЯНАҚТЫ ТАРАЛУЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАҒАН МҰХАММЕД МҰҢМИН ШАХМАНСҰРҰЛЫ (1807-1902) ХАЗІРЕТТІҢ ДІНИ ТҮЛҒАСЫ, ОНЫҢ ЖОЛЫН ЖАЛҒАСТЫРҒАН ҰРПАҚТАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЛЫ ТАРИХЫН ОСЫ ШАҒЫН МАҚАЛАДА ТҮГЕЛДЕЙ ҚАМТУ МҰМКІН ЕМЕС. МҰХАММЕД МҰҢМИН ШАХМАНСҰРҰЛЫ ХАЗІРЕТТІҢ ТІКЕЛЕЙ ҰРПАҒЫ МАРХАМЕТ ЖАНАСУЛЫ ШАҒХАЙЫМТЕГІНІҢ «АЛТАЙ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ ДІНТҮТҚАСЫ МҰХАММЕД МҰҢМИН ХАЗІРЕТ» КІТАБЫНАН ҚЫСҚАРТЫП ҰСЫНЫП ОТЫРМЫЗ.

7

«MUNARA TV» АРНАСЫНДА ЖАҢА МАУСЫМ

Елордада «MUNARA TV» арнасы жаңа маусымын басталды. Осыған орай зиялы қауым, бұқаралық ақпарат құралдары өкілдері және шығармашылық қауымның қатысуымен салтанаты іс-шара өткізілді.

Іс-шараға арнайы қатысқан ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы арна ұжымын жаңа маусыммен құттықтады. «Жаңа маусымда да арна ұжымы көрерменнің рухани сұранысын қанағаттандырып, елге ізгілік нұрын шашатынына сенім білдіремін. Сонымен қатар жаңадан ашылған телебағдарламалар көрерменге рухани азық болады деп санаймын.

Атап айтқанда, «Отбасы кодексі», «Білу керек», «Арақсыз ауылдар», «Иманым — жиғаным», «Саликалы сұхбат», «Күй күмбірі», «Баталы ел», «Алашқа адал кәсіп», «Дін мен дәстүр», «Сөті түскен сұхбат», «Кітап талқы», «Қазақ қызы», «Жетінші түйсік», «Кәсіп нәсіп», «Қала мен дала», «Имamnың бір күні» сынды жаңа бағдарламалар көрермендерге көрікті ой салады деп сенемін» деді Наурызбай қажы Тағанұлы.

Сондай-ақ жиында Дін істері комитеті төрағасының орынбасары Мақсат Аралбайұлы мен «Хабар» агенттігі баскарма төрағасының орынбасары Дәулетхан Жиенқұлов құттықтау сөз сөйлеп, «MUNARA TV» арнасының ақпараттық-ағартушылық бағытына табыс тіледі. Салтанатты шара барысында телеарна директоры Болат Көкенайұлы жаңа маусымның мазмұндық тұжырымдамасын таныстырса, өңірлік меншікті тілшілер — Шымкенттен Әділет Әнуар «Арақсыз ауылдар» жобасын, ал Алматыдан Меруерт Тинбаева «Иманым — жиғаным» бағдарламасын көпшілік назарына ұсынды. Жиын соңында телеарна ұжымына алғыс хаттар табыстатып, жаңа маусымның басталуына арналған арнайы таныстырылым ролигі көрсетілді.

БАС МҰФТИ САУД АРАБИЯСЫНА ІССАПАРМЕН БАРДЫ

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы ресми іссапармен Сауд Арабиясы Корольдігіне барды.

Сапардың басты мақсаты — 2026 жылғы қажылық маусымына дайындық жұмыстарын пысықтау және екі ел арасындағы ынтымақтастық байланыстарды одан әрі дамыту. ҚМДБ Төрағасы ресми сапарын V Қажылық істері конференциясы мен көрмесінің ашылу рәсіміне қатысудан бастады. Бас мүфти бастаған делегация құрамында ҚМДБ Қажылық миссия мүшелері бар. Іссапар аясында Сауд Арабиясының Қажылық және ұмра министрлігі, Мекке мен Мәдина қалаларындағы тиісті мекемелермен бірқатар ресми кездесулер өткізу жоспарланған. Кездесулерде қазақстандық қажылардың қауіпсіздігі, орналастыру, көлік және медициналық қызмет көрсету мәселелері талқыланып, ынтымақтастық туралы келісімдер жасалмақ.

БАТЫРЖАН МАНСҰРОВ МЕДАЛМЕН МАРАПАТТАЛДЫ

Астанада ҚМДБ Төрағасы Наурызбай қажы Тағанұлының төрағалығымен ҚМДБ Орталық Аппаратының жиыны өтті.

Жиында Бас мүфти ҚМДБ Уағыз-насихат бөлімінің менгерушісі, Ғұламалар кеңесінің мүшесі Батыржан Мансұровтың «Ерен емегі үшін» медалімен марапатталғанын хабарлап, құрмет көрсетті. «Батыржан Берденұлы ұзақ жыл бойы халқымыздың имани тәрбиесіне қызмет етіп, жастарға дұрыс бағыт-бағдар беруде, ислами құндылықтарды насихаттауда қажырлы еңбек сіңіріп келеді. Мемлекет тарапынан көрсетілген мұндай мәртебе бізге одан да жауапты болуды, елге адал қызмет етуді міндеттейді. Алла Тағала еңбегін жемісті етіп, абыройын арттырай», — деді Бас мүфти.

Сонымен қатар Наурызбай қажы Тағанұлы мүфтият ұжымына бірлікте қызмет атқарудың маңызына тоқталып, мұндай жетістіктер ортақ еңбектің нәтижесі екенін жеткізді. Жиын соңында Бас мүфти марапат иесіне шығармашылық табыс, амандық және дін жолындағы қызметіне береке тіледі.

ТЕАТР ҚОЙЫЛЫМЫН ТАМАШАЛАДЫ

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы жарасымды отбасындағы өзара мейірім, ізгілік пен адамгершілік сияқты қанға сіңген қасиеттерді жаңғырту мақсатында 2025 жылдың діни қызмет аясында «Ислам және отбасы құндылығы» жылы деп жариялаған болатын.

Аталған жыл аясында ҚМДБ Төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы бастаған мүфтият ұжымы елордадағы Калибек Қуанышбаев атындағы Қазақ ұлттық музыкалық драма театрында қойылған «Патша көңілім, не дейсің?» атты отбасылық қойылымды тамашалады.

Қойылымнан кейін Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы: «Расында, қазақ ұғымында қара шаңырақ — отбасының, әулеттің, ру мен ұрпақтың бірлігін, берекесін, киесін сақтаушы қасиетті ұғым. Қара шаңыраққа құрмет — ата-баба рухына, түп тамырға деген құрмет. Қазақ «Қара шаңырақтың иесі» деп үлкен мәртебе береді. Қазақта «Қара шаңыраққа бата берілмейді, одан бата алынады» деген сөз бар. Бұл сөз қарашаңырақтың мәртебесі мен қасиетті екенін көрсетеді. Қазақ үшін қара шаңырақ — жай ғана үй емес, ол әулеттің рухани орталығы, береке мен бірліктің белгісі. Оны сақтау — ұрпақтың парызы мен абыройы», — деді.

Айта кетейік, қойылым барысында отбасы ұйытқысы, қара шаңырақ құрмет және ұрпақ арасындағы байланыстың маңызы сахналық көрініс арқылы жеткізілді.

АБАЙ ОБЛЫСЫНДА ЖАҢА МЕШІТ АШЫЛДЫ

■ АБАЙ ОБЛЫСЫ БОРОДУЛИХА АУДАНЫНДА АБАЙ АТЫНДАҒЫ ЖАҢА МЕШІТ ЖАМАҒАТ ИГІЛІГІНЕ БЕРІЛДІ. ҚҰЛШЫЛЫҚ ОРДАСЫНЫҢ САЛТАНАТТЫ АШЫЛУЫНА БАС МҰФТИ НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫ АРНАЙЫ ҚАТЫСТЫ.

Салтанатты жиында ҚМДБ Төрағасы жамағатты жаңа мешіттің ашылуымен құттықтап, Исламдағы үзілмейтін сауаптың бірі мешіт салу екенін атап өтті. «Сіздерді Бородулиха аудандық мешітінің ашылуымен шын жүректен құттықтаймын. Алла Тағала жаңа мешітіміздің ішін жамағатқа толтырғай.

Расында әрбір адам осы өмірде ізгі іс жасап, сауап алып, ұрпағына, отбасына, әулетіне, тіпті еліне өнегелі із қалдырып кетуге тырысады. Дінімізде үзілмейтін сауаптың бірі — мешіт салу. Ардақты Пайғамбарымыз Мұхаммед (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) сол үзілмейтін сауап жайлы өз хадисінде былай дейді:

«*Кім жер бетінде Алланың үйін салуға атсалысса, Алла Тағала ол кісіге жұмақтан орын дайындайды*», — деді Наурызбай қажы Тағанұлы. Іс-шара соңында Бас мүфти мешіттің құрылуына үлес қосқан демеушілерге ҚМДБ атынан алғысхат табысталды. Сонымен қатар «Бородулиха 25» қоры атынан мешітке қызметтік автокөлік сыйланды. Ауданда тұратын 32 этнос өкілдері бұл игі іске қолдау білдірді. Айта кетейік, қос қабатты, төрт мұнаралы жаңа мешіттің жалпы сыйымдылығы 350 адамды құрайды. Мешітте ерлер мен әйелдер залы, 20 адамға арналған дәріс бөлмесі, Құран оқу бөлмесі және имамның қызметтік кабинеті бар.

Абай облысына жұмыс сапарымен барған Бас мүфти облыстық «Абай Құнанбайұлы» орталық мешітінде намазға жиналған жамағатпен жүздесіп, уағыз-насихат айтты. ҚМДБ Төрағасы өз уағызында жамағатты ауызбіршілік пен ынтымаққа үндеп, бірлікке сызат түсіретін іс-әрекеттерден сақтануға шақырды. «Алла Тағала

Құран Кәрімде: «*Уа, иман келтіргендер! Күмәннің көбінен сақтаныңдар. Өйткені күмәннің кейбірі күнә. Сыр тексермендер, бір-бірінді ғайбаттамаңдар. Біреулерің өлген туысының етін жеуді қалайсыңдар ма? Әрине, оны жек көресіңдер. Расында Алла тәубені тым қабыл етуші, ерекше мейірімді*», — деген болатын («Хужурат» сүресі, 12-аят). Сол себепті Ислам діні мұсылмандардан бірлікте болуды талап етеді. Сондай-ақ олардың бөлінуіне, жаман ойлау, біреудің қателігін іздеу, ғайбат айту, көреалмаушылық пен өшпенділік сияқты амалдарға тыйым салған», — деді ол. Жиын соңында Наурызбай қажы Тағанұлы жамағатпен бірге құптан намазын оқып,

еліміздің тыныштығы мен берекесі үшін дұға жасады.

Сонымен қатар Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы «Абай және дін: рухани тәрбиенің қайнар көзі» республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясына қатысып, баяндама жасады. Бас мүфти өз баяндамасында хәкім Абайдың рухани мұрасының ислам құндылықтарымен үндестігіне тоқталып, ақынның адам тәрбиесіне қатысты ой-тұжырымдарының дінмен өзектестігін атап өтті. «Абай мұрасы өміршен, жылдан жылға өзінің құндылығын арттыра түсуде. Абай атаған талап пен еңбек — қайратты танытса, терең ойыңыз — ақыл, ал қанағат пен рахым — жүректен туатын қасиеттер. Адам бойындағы осы үш қасиетті ерекше танып білуге тұратын таным екенін хәкім Абай өленінде: «Үш-ақ нәрсе — адамның қасиеті: Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» деп нақтылай түседі. «Ыстық қайрат» үнемі ізденіс үстінде, тек алға ұмтылу, жасампаз болу

МІРЖАҚЫПТЫҢ МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН ЖИЫН

Кайсар ТҰРЛЫБЕКОВ (фото)

■ ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДА «МІРЖАҚЫП ДУЛАТУЛЫНА 140 ЖЫЛ: ӨМІРІ МЕН МҰРАСЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТТІ. КОНФЕРЕНЦИЯҒА БАС МҰФТИ НАУРЫЗБАЙ ҚАЖЫ ТАҒАНҰЛЫ АРНАЙЫ БАРЫП ҚАТЫСТЫ. СОНЫМЕН ҚАТАР БАСҚОСУҒА МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ, ТАРИХШЫЛАР, ҒАЛЫМДАР МЕН ДІН САЛАСЫНЫҢ МАМАНДАРЫ ҚАТЫСЫП, МІРЖАҚЫП ДУЛАТУЛЫНЫҢ ӨМІР ЖОЛЫ МЕН МҰРАСЫ ЖАН-ЖАҚТЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ.

ҚМДБ Төрағасы конференцияда қазақ халқының тәуелсіздік идеясының ұлт санасына сіңіріп, рухани жаңғыруға үлес қосқан Алаш ардақтарының еңбегі ұрпақ үшін аса маңызды екенін атап өтті. «Міржақып Дулатұлы — қазақ халқының рухани жаңғыруына, білім мен мәдениетке, ұлттық сана мен еркіндікке үндеген көр-

некті тұлға. Оның «Оян, қазақ!» деп ұран тастап, елін білімге, өркеніетке, әділет пен еркіндікке шақыруы бүгінгі буын үшін де аса маңызды өнеге деп санаймыз», — деді Бас мүфти. Жиын соңында Міржақып Дулатұлының 140 жылдығына орай ұйымдастырылған «Бақытсыз Жамал: тағдыр және таным» атты эссе бай-

қауының жеңімпаздары марапатталды. Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы байқау жеңімпаздарына сертификат пен қаржылай сыйлық табыс етті. Сондай-ақ конференция аясында Алаш қайраткерінің өмірі мен шығармашылық мұрасын кенінен насихаттауға арналған «Торғай мұражайлар кешенінің» көшпелі көрмесі ұйымдастырылды. Көрмеде Міржақып Дулатұлының қоғамдық-саяси қызметін айғақтайтын архив құжаттары, тарихи деректер мен жәдігерлер қойылып, келушілерге тұлғаның ұлт тарихындағы орны жан-жақты таныстырылды. Сонымен қатар көрме залында Міржақып Дулатұлына арналған

кітап көрмесі өтіп, онда Алаш қайраткерінің өз еңбектерімен қатар, оның өмірі мен шығармашылығы жөнінде жазылған ғылыми зерттеулер, монографиялар мен басылымдар көрермен назарына ұсынылды.

Іс-шара аясында «Ақ желен» ансамблі Міржақып Дулатұлына арналған күйлерді орындап, жиналған конференция аясында Алаш терең өнер туындыларын тарту етті.

Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы Қостанай облысына жасаған жұмыс сапары аясында Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университетінде өңір жастарымен кездесті. Іс-шара «Ислам және отбасы құндылықтары» жылы аясында ұйымдастырылып, «Жастар — ізгілік жаршысы» тақырыбында өтті. Кездесуді университеттің әлеуметтік-

тәрбие жұмыстары жөніндегі проректоры Нұрлыхан Темірбеков жүргізді. Бас мүфти жиында сөз алып: «Жас келсе — іске» дегендей, қай істе болсын жастардың үлесі үлкен. Олар көптігімен емес, тәуекелшілдігімен, табандылығы және қайсарлығымен мықты. Тарихтың қайсыбір қатпарына көз тастасақ та, жастардың қатысуынсыз іс бітпеген. Бүгінгі таңда жастар халықаралық аренада да елеулі және ықпалды күшке айналуда. Жас ұрпақтың әлеуметтік белсенділігі — қоғамдық дамудың маңызды қозғаушы күші. Сондықтан интеллектуал, жан-жақты дамыған ұрпақ тәрбиелеу — жалпыұлттық, мемлекеттік ауқымды міндет», — деді. Кездесу барысында студенттер көкейдегі сұрағын қойып, ұлттық тәрбие мен руханий төңірегінде мазмұнды пікір алмасты.

(Басы 1-бетте)

Көркем мәміле сөзінің астарынан не түсінеміз? Ең алдымен, күйеуі әйеліне өмірлік тіреніш болуы керек. Әйелі еш нәрсені уайымдамайтындай деңгейде одан рухани әрі тұрмыстық тыныштық таба алуы қажет. Ал күйеуі осы нәрселерді сөзімен де, ісімен де, ісімен де дәлелдей алғаны жөн. Ер адамның дөрекі емес, жұмсақ, қатыгез емес, мейірімді болғаны абзал. Ибн Аббас-тан (оған Алла разы болсын) жеткен хадисте Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Сендердің ең жақсыларың — отбасы мүшелеріне жақсы (мәміледе) болғандарың, ал мен өз отбасыммен жақсы (мәміледе) болушымын»**, — деп (Термизи), бұл мәселеде өзінен үлгі алуды барша мұсылман үмметіне іс жүзінде насихаттаған.

Ерлі-зайыптылар арасындағы отбасылық тұрақтылықты сақтауға көмектесетін ең басты амал — Аллаға құлшылық ету. Егер күйеуі мен әйелінің екеуі бірдей құлшылықтарын (намаз, ораза, садака, т.б. ізгі амалдар) орындап, қайырлы іс істеуде бір-бірімен жарысатын болса, ондай отбасыға Алланың берекеті жауады. Ал береке бар жерде тұрақтылық, сенімділік, қуаныштың арта түсетіні анық. Алла Тағала Құран Кәрімде: **«Ер немесе әйелден кім иманды болған күйде ізгі амал істесе, онда оны жақсы өмірмен жандандырамыз. Әрі олардың сыйын істеген амалдарынан артық етіп қайтарамыз»**, — деген («Нахл» сүресі, 97-аят). Тағы бір аятта: **«Үй-ішінді намазға бұйыр және өзің де оған көңіл бөл. Біз сенен ризық тілемейміз. Сені біз ризықтандырамыз. Соңғы табыс тақуаға тән»**, — делінеді («Таһа» сүресі, 132-аят).

Әбу Һурайрадан (оған Алла разы болсын) жеткен хадисте Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Түнде намазға тұрып, әйелін намазға оятқан, ал тұрмаса бетіне су шашқан ер адамға Алла разы болсын. Түнде намазға тұрып, күйеуін намазға оятқан, ал тұрмаса бетіне су шашқан әйел адамға Алла разы болсын»**, — деп (Әбу Дәуіт, Ахмад), ерлі-зайыптылардың бір-бірін құлшылыққа

АЖЫРАСУДЫҢ АЛДЫН АЛАТЫН АМАЛ

жігерлендіретін жандар екені туралы айтқан болатын.

Дегенмен отбасы болған соң ыдыс-аяқ сылдырламай тұрмайды. Екеуара ұрыс-керіс болған жағдайда ер мен әйел өз арасындағы түсініспеушілікті дер кезінде шешіп, бір-бірінің жірген қате-кемшілігін кешіре білуі тиіс. Құран Кәрімде: **«...кім кешірсе және бейбітшілікті жақтаса, оның сыйы Аллаға тән. Өйткені Алланың залымдарды жақсы көрмейтіні анық»**, — деп келеді («Шура» сүресі, 40-аят). Ал егер ерлі-зайыптылар өз арасында туындаған мәселені бірлесіп шеше алмаған жағдайда екі жақтың сыйлы, құрметті, жасы үлкен туыстары бас қосып, екі жұпты татуластырудың, оларды ымыраға келтірудің жолдарын қарастырағы жөн. Бұл жайында Алла Тағала былай дейді: **«Егер де екеуінің арасының ашылуынан**

қауіптенсендер, еркектің ағайынынан бір төреші, әйелдің ағайынынан бір төреші жіберіндер. Егер ол екеуі жарастыруды қаласа, Алла да, екеуінің арасын үйлестіреді. Күдіксіз Алла толық білуші, анық хабар алушы» («Ниса» сүресі, 35-аят).

Ер мен әйел отбасын құрған күннен бастап әрдайым бір-бірін Алла үшін шынайы жақсы көріп, құрметтеп, жақсы мәміледе болып, кемшіліктерін жасырып, жақсылықтарын асырып өмір жолын бірге өтуге күш салуы тиіс. Осы орайда Омар ибн Хаттабтың мына сөзі ойға оралады: «Расында шынайы сүйіспеншілікке құрылған шаңырақтар аз. Бірақ адамдар (ерлі-зайыптылар) бір-бірінің артықшылығы (жақсы қасиеттерін) басты назарға алып мен Ислам діні үшін бірге өмір сүреді» (Бойһақи).

● ЕЛ ІШІНЕН ЕКІ СУРАҚ

ОНЛАЙН ТАЛАҚ АЙТУҒА БОЛА МА?

«Талақ» сөзінің тілдік мағынасы «жіберу, тастау, тәрк ету» дегенді білдіреді (Шәукәни, «Нәйлу әл-аутар», 6/262). Ал шариғаттағы мағынасы: «Талақ — арнайы сөздермен неке-лік одақты бұзатын шариғи үкім» (Мәргһани, «әл-Һидая шарху бидайти әл-мубтади. Абдулхай әл-Ләкнауи түсіндірмесі», 3/150).

Шариғатта ерлі-зайыптылардың арасында дау-дамай туындап, татуласуға мүмкіндік болмаса, ажырасуға рұқсат етіледі (Сарахси, «Әл-Мәбсүт», 2/6). Бірақ өте зөру жағдай болмаса, талаққа жүгінуді дұрыс емес. Ибн Омардан жеткен хабарда Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Алла Тағаланың хаһал еткен нәрселері ішіндегі ең жек көретіні — талақ»**, — дейді (Әбу Дәуіт, №2178. Ибн Мәжә, №2018).

Тағы бір хадисте: **«Расында Алла Тағала үйленіп, өзінің құмарын қандырғаннан кейін «талақ» берген адамды лағынеттеді»**, — десе, келесі хадисте: **«Қандай да бір әйел ешқандай себепсіз немесе қажетсіз ерінен талақ сұрайтын болса, ол әйелге жәннаттың иісі харам болады»**, — деген (Әбу Дәуіт, №2226. Ибн Мәжә, №2055).

ТҮС КӨРГЕНДЕ НЕ ІСТЕУ КЕРЕК?

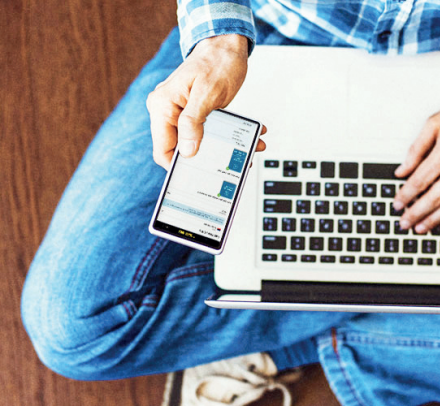
Ұйықтап жатқанда түс көру — пенде баласына тән тылсым сырлардың бірі. Ислам діні бойынша адамның түс көруі үш түрлі болады.

Біріншісі, ізгі түс. Бұл — ұйықтап жатқан адамға жақсы әрі ұнамды түрде келетін түс. Ол — Алла Тағаланың ізгі құлдарына сый ретінде берген нығметі. Мұндай түстер арқылы Алла Тағала пендесіне жақсылықты сүйіншілейді, жамандықты ескертелі немесе дұрыс жол нұсқайды. Пайғамбарымыз (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Менен кейін әл-мубашшираттардан басқа пайғамбарлық болмайды»**, — деген. Одан әл-мубашшираттардың не екенін сұрағанда: **«Бұл — адамның көретін жақсы түстері»**, — деп жауап берген (Бұхари, №6990.). Ізгі түс көрген адам Аллаға мадақ айтып, оны жақсы көретін әрі сенімді адамдарына ғана айту керек. Хадисте: **«Кім жақсы түс көрсе, ол оған сүйінші хабар. Оны жақсы көрген адамынан басқасына айтпасын»**, — делінген (Мұслим, №2261).

Хафиз ибн Хажар ізгі түсті жақсы көретін адамына ғана айту-дың себебін былай түсіндіреді: «Адам өзінің көрген жақсы түсін ұнатпайтын адамға айтса, ол адам қызғанышпен немесе көреал-маушылықпен оны жамандыққа жоруы мүмкін. Сонда түсі сол айтылған жаман сипатта іске асуы ықтимал немесе түс иесі сол сөздің әсерінен қайғы мен ренішке түсуі мүмкін» («Фәтху әл-бәри», 12/431.).

Екіншісі, өз ойынан туындаған түс. Бұл — адамның күнделікті ойлап, уайымдап немесе жұмысында көріп жүрген нәрселерінің бейнесі. Мысалы, бір адам күндізгі уақытта бір нәрсеге қатты алаңдап, соны ойлап жүрсе, түнде түсіне соған байланысты нәр-селерді көруі мүмкін. Бұл түстерді «адғасу әхләм», яғни «аралас, шындыққа жанаспайтын, шатасқан түстер» деп атайды. Мұндай түске мән берудің қажеті жоқ әрі оларды жоруға келмейді (Мулла Али әл-Қари, «Мирқату әл-мәфәтих», 7/2919).

Үшіншісі, жаман, қорқынышты түс. Бұл — шайтанның адамды қорқытып, мазасын алып, жүрегіне қайғы мен үрей салу максатында көрсететін түстері (Әбу әл-Уәлид әл-Бәжи, «Әл-Мутакә шәрху әл-муатта», 7/277). Мұндай түс көрген адам мына амалдар-ды орындаса оған ешқандай зиян тимейді.

Талақ ауызша, жазбаша немесе ишара арқылы жүзеге асуы мүмкін (Нәбил инб Кәмәлуддин Мухаммад Тахун, «Әхкәму әл-усра фи әл-исләм», 287). Егер ер адам әйеліне «пәленше, мен сені талақ еттім», «сен талақсың» десе немесе осы мағынадағы сөздерді жазып жіберсе, талақ есептеледі (Ибн Абидин, «Радду әл-Мухтар», 4/455-456). Ал егер «хат қолына тигеннен кейін талақсын» деп шартпен жазылса, онда талақ әйелге хабар жеткен сәттен

бастап күшіне енеді («Әл-Фәтәуа әл-Һиндия», 1/414).

Қазіргі ғалымдардың пікірі бойынша ер адам телефон немесе дауыс жазбалары арқылы әйеліне ашық «сен талақсың», «саған талақ бердім» деп айтса, талақ есептеледі. Мысыр пәтуа комитеті де осы пәтуаны құптап, Facebook, WhatsApp және басқа әлеуметтік желілер арқылы онлайн берілген талақ «қашықтағы талақ» мәселесі бойынша қарастырылады. Егер ерлі-зайыптылар тікелей байланыс құралдары арқылы дауыс немесе бейнеқоңыраумен сөйлесіп, талақ айтылса, мұндай жағдайда үкімі табиғи, бетпе-бет сөйлескенмен бірдей болады. Себебі бір уақытта екі адамның байланыс құралдары арқылы бір-бірін естіп, көре алуы — бетпе-бет кездесуге тең саналады және бұл олардың келісім беруін немесе өзге де әрекеттерін көруге мүмкіндік береді дейді (д. Мухаммад Юнус әз-Зәғби, «Бәяну әхкәми уәсәили әт-тәуәсули әл-ижтимәғи уә дәуәбитуһу уә нәшру әл-мәғлүмәти уә-әлбәхри», Иордания пәтуа комитетінің ресми сайты, 2024 жыл).

Осыған орай ер адам саналы түрде, өз еркімен онлайн немесе электронды бай-ланыс құралдары арқылы ашық талақ сөзін айтса, шариғат тұрғысынан жарамды бо-лып саналады. Алайда талақ — Алла Тағала ұнатпайтын, тек зәуәрік жағдайда ғана рұқсат етілетін іс. Сондықтан мұндай ше-шімге бармас бұрын, ерлі-зайыптылардың татуласуға бар күшін салуы қажет.

- Ұйқыдан тұрғанда немесе шошып ояңғанда сол жағына ақырын түкіру;
 - Шайтанның кесірінен Алладан пана сұрау;
 - Көрген түсін ешкімге айтпау;
 - Жатқан жағын ауыстырып, басқа қырымен жату;
 - Тұрып намаз оқу (әл-Бәғауи, «Шәрху әс-сәннә», 12/206).
- Бұл жайында Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) былай дейді: **«Ізгі түс — Алладан. Жаман түс — шайтанның. Кім жаман түс көрсе, сол жағына ақырын түкіріп, шайтанның жамандығынан Алладан пана сұрасын. Сонда оған ешқандай зиян жетпейді және оны ешкімге айтпасын»** (Бұхари, №3292). Тағы бір риуаятта: **«Жаман түс көрген адамға жатқан жағын ауыстырып, басқа қырымен жатуға және намаз оқуға әмір етті»**, — делінген (Мұслим, №2262).

Қорыта айтқанда, егер адам түсінде жақсы нәрсе көрсе, Аллаға мадақ айтып, оны тек жақсы көретін және сенімді адамдарына ғана айтуы қажет. Ал жаман түс көрсе, шайтанның жамандығынан Аллаға сыйынып, сол жағына ақырын үш рет түкіріп (үрлеу), жатқан жағын ауыстырып, басқа қырымен жатады. Сондай-ақ орнынан тұрып екі рәқағат намаз оқып, бұл түсін ешкімге айтпау керек. Сонда оған ешқандай зиян тимейді.

Дайындаған Бауыржан ӘБДУӘЛИ

Екі жұптың арасында ең алдымен, түсіністік пен жауапкершілік сезімі болуы қажет. Әрқайсысының өзінің жауапкершілігін жақсы ұғынып, оны жүзеге асыруы, сондай-ақ отбасында туын-дайтын әртүрлі мәселелерге түсіністікпен қарауы тату-тәтті өмір сүру формуласының бірі саналады. Алла елшісі (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын): **«Барлығың бақташысыңдар және әркім қарамағын-дағыға жауап береді. Басы да бақташы. Ендеше ол да қарамағындағыларға жауап-ты. Ер кісі де отбасы мүшелерінің бақта-шысы. Олай болса, ол да қарамағындыларға жауапты. Әйел де күйеуінің үйіне бақташы. Ендеше ол да қарамағындағыға жауапты»**, — деп (Бұхари, Мұслим), күйеу мен әйелдің бір-бірінің алдында және жал-пы отбасында белгілі жауапкершілігінің бар екенін атап көрсеткен.

Ислам діні кешірімге, мейірімге баса мән береді. Бір ғалым айтқандай: «Алла кешірімді болғанда, кешірмейтіндей мен кіммін?!». Ерлі-зайыптылар қашан да бір-бірінің ағаттығын, кәтелігін кешіргені абзал. Шын мәнінде, адамдарды кешіре білгендер Алланың кешіріміне бөленеді. Қасиетті Құран Кәрімде кешірімді адам-дарды Алла өзінің сүйіспеншілігіне бөлей-тіндігі туралы былай баяндалған: **«Сондай-ақ олар ашуын жегендер, адамдарды кешіргендер. Алла Тағала жақсылық жасай-тындарды сүйеді»** («Әли Имран» сүресі, 134-аят).

Тақырыпты имам Әбу Ханифаның өмі-рінен алынған мына бір гибратты оқиғамен жалғасақ. Бірде имам Әбу Ханифаға Фатима есімді әйел келіп: «Осыдан екі жыл бұрын күйеуім екеуіміздің некемізді қиып едіңіз. Енді сол некені қайта бұзуыңызды қалай-мын. Мен онымен бір шаңырақта тұрғым келмейді», — дейді. Әбу Ханифа ол кісіден: «Не болды? Ажырасуға не түрткі?» — деп сұрайды. Сонда Фатима сөзін жалғасты-рып: «Менің күйеуім күнде жұмыстан кеш келеді. Сол үшін үйде жанжал бола береді. Ал көрші үйдің күйеулері әрдайым отба-сыларының жанында», — деп жауап береді.

● ҚҰРАН ІНЖУЛЕРІ

Сүренің атауы «Аралар» деген мағынаны білдіреді. Тәңірі кітаптарында бұл ең танымал атау саналады. Әбу Қатададан жеткен бір риуаятта «ниғам», яғни «нығметтер» деген атауы келген. Ара және бал жайында сүренің 68-69 аяттарында зікір етіледі: «Раббың бал арасына: «Тауларға, ағаштарға, адамдар жасаған жәппалар (күректер) мен омарталарға да ұя сал». «Содан кейін түрлі жемістермен қоректеніп (жиган қорегімен) Раббыңның сен үшін онтайластырған (яғни жемілетіп қойған ұяна жеткізетін) жолдарына түс», — деп аян берді. Араның қарынын адамдарға шипа болатын түрлі-түсті шәрбат (бал) шығады. Расында, осында да терең әрі жүйелі түрде ойланатын қауым үшін анық белгі, айқын гибрат бар».

РЕТТІЛІГІ, АЯТ САНЫ

Құранда реттілігі жағынан 16-сүре, аят саны — 128. «Кәһф» сүресінен кейін Мекке қаласында түскен. Кейбір деректерде сү-ренің 126-128 аяттары мәдиналық аяттар деген пікір бар. Сүренің 50-аятында сәжде аяты келген. Құранның 14-парасында, 267-281 беттерде орналасқан.

ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

- «Нахл» сүресі қамтыған негізгі тақырыптар:
- * Мүшріктерге Алланың нығметтерін паш етеді;
- * Алланың жалғыздығына айқын дә-лелдер келтіреді;
- * Пайғамбарымыздың (оған Алланың салауаты мен сәлемі болсын) Ибраһим (оған Алланың сәлемі болсын) пайғамбар-дың жолында екенін баян етеді;
- * Қияметте ұлы есеп бар екенін еске түсіреді;
- * Мұсылман қоғамында болу керек әділдік, уәдеде тұру, жақсылық жасау тәріз-ді сипаттарды бекітеді;
- * Серік қосудың барлық түрін жоққа шығарады;
- * Алланың нығметтеріне қарсы кел-меуге үндейді.

АРТЫҚШЫЛЫҒЫ

Омардан жеткен риуаятта былай делі-неді: «Ол жұма күні мінберге шығып «Нахл» сүресін сәжде аятына дейін оқыды, кейін сәжде жасап, оның соңында адамдар да сәжде жасалды» (Бұхари). Хасан Басри «Нахл» сүресінің 90-аятын оқыды: **«Ра-сында Алла әділдікті, Алланы көріп тұрған-дай, ең болмаса Алланың өздерін үнемі көріп, бақылап тұратынын жадында ұстап игі істер істеуді және туған-туысқа қол ұшын беріп қарайласуды бұйырады»** («Нахл» сүресі, 90-сүре).

ІНЖУЛЕРІ

«Ол адам баласын да (еркек пен әйел-ден бөлінген) бір тамшы судан жаратты. Ал ол болса (шамасына қарамай Жаратқанға) анық қас дұшпан болып шыға келді» («Нахл» сүресі, 4-сүре).

«Егер Алланың нығметін санайтын бол-саңдар, санына есте жете алмайсыңдар. Шүбәсіз, Алла (қанша күнә жасаса да тәу-

Әбу Ханифа: «Басты себеп осы ма?» — деп тандана сұрайды. Әлгі әйел: «Иә, мен он-дай адаммен бірге болғым келмейді. Ұрыс-керіссіз, тыныш өмір сүргім келеді», — деп жауап қатады. Әбу Ханифа оған: «Жарайды, мен сіздерді ажыратайын, бірақ бір шартым бар. Сен қазір үйіңе бар да, жақсылап то-қаш пісіріп, маған алып кел. Бірақ, тоқаш-ты пісіруге қажетті заттарды тек көрші-леріңнен барып аласын. Егер олар себебін сұраса, маған айтқан күйеуіңнің жағдайын оларға да баяндап бер», — дейді. Мұндай жеңіл шартқа келіскен әйел дереу үйіне келіп, тоқаш пісіруге қамданады. Содан ол бір шыны су алу үшін жақын көршісінің үйіне барады. Көршісі Мәриямға өзінің күйеуі туралы айтып шағымданып, болған мән-жайды бастап-аяқ айтып береді. Оны тыңдаған Мәриям: «Ал менің күйеуім бол-са...» деп, өз күйеуі туралы айтып, оның бар жамандығын ортаға салады. Содан соң тұз сұрау үшін Әсия есімді көршісінің үйіне барады. Оған да барлық жағдайды айтып береді. Әсия да өз кезегінде күйеуінің жаман тұстарын ашып салады. Осылайша барлық көршісін аралап, жағдайларынан хабардап болған Фатима ақырында терең ойға батқан күйде үйіне келіп, тоқашын пісіріп имамның үйіне қайта келеді. Тоқашты бере сала Фатима: «Құрметті имам! Мен сізді бекерге мазалаппын. Мен енді күйеуіммен ажырасқым келмейді. Ол мен ойлағандай жаман адам емес екеніне көзім жетті. Енді мен ұрыс-керіске жол бермеймін», деген екен күлімсіреп. Көздегеніне жеткен имам Әбу Ханифа да оған жақсы насихат айтып, шығарып салыпты.

Әрбір отбасында әртүрлі жағдай бола-тыны белгілі. Алайда әу баста бір-бірін қа-лап, ұнатып, жұп құрған жандардың әрқай-сысы да бақытты отбасы болуға лайықты. Ал бақытты отбасылық өмірді сырттан келіп біреу жасап бермейді. Отбасы тұрақтылығын сақтап, қерегесі нық, түтіні тұзу шаңырақты қалыптастыру «шын мұсылманмын» деген Әрбір ер мен әйелдің өз қолындағы нәрсе.

Берікбол ЖАНАҚ,
Республикалық бас мешіттің ұстазы

бесіне келген құлдарына) өте кешірімді, ерекше мейірімді» («Нахл» сүресі, 18-сүре).

«Мүшріктердің Аллаға серік етіп, ал-дында құлдық ұрып, дұға-мінәжат етіп жүр-ген (адам, періште, жың, табиғат немесе меңіреу пұттары) ешнәрсе жарата алмайды. Бір нәрсе жаратпақ түгіл, олардың өздері жаратылуда» («Нахл» сүресі, 20-сүре).

«Егер (бұл ақиқатты) өздерің білме-сендер, шынайы ілім мелерінен сұрандар!» («Нахл» сүресі, 43-сүре).

«Сондай-ақ Алла өз болмыстарыңнан өздерің үшін жұбайлар жаратты. Сол жұбайларын арқылы сендерге бала-шаға, немере-шөбере сүйгізді және таза әрі пай-далы азықтарды ризық етіп берді» («Нахл» сүресі, 72-сүре).

«Расында, Алла әділдікті, Алланы көріп тұрғандай, ең болмаса Алланың өздерін үнемі көріп, бақылап тұратынын жадында ұстап игі істер істеуді және туған-туысқа қол ұшын беріп қарайласуды бұйырады» («Нахл» сүресі, 90-сүре).

«Мейлі ер болсын, әйел болсын, кімде-кім мүмін ретінде (Алланың разылығына бөлейтін) сауапты да игілікті істер атқарса, Біз оған міндетті түрде пәк әрі жақсы өмір сыйлаймыз. Сондай-ақ оларды дүниеде істе-ген ең игі, ең жақсы істерін ескере отырып, сый-сияпатқа бөлейміз» («Нахл» сүресі, 97-сүре).

«Ендеше, Алланың өздеріне берген ри-зық-несібесінен адал әрі таза күйінде жеп-шіңдер. Бір Аллаға ғана құлшылық ететін болсаңдар, берген нығметтерің қадірін біліп, шүкірлік етіңдер» («Нахл» сүресі, 114-сүре).

«(Уа, Мұхаммед!) Раббыңның жолына даналықпен әрі жанға жағымды уағыз-наси-хат айту арқылы шақыр! Сондай-ақ (Алла жолында) күресу (немесе сөз таластыру) керек болғанда әрдайым сөз бен іс-әрекеттің ең жақсысын таңда. Шүбәсіз, Раббың өзінің тура жолынан кімнің тайып кеткенін жақсы білетіні сияқты тура жолына түскендерді (нәм түсетіндерді) де өте жақсы біледі» («Нахл» сүресі, 125-сүре).

«(Уа, мүміндер!) Егер өздеріңе жаман-дық жасағаның сазайын тартқызбақ болсаңдар, тиісті жазасын ғана беріңдер (яғни өздеріңе жасалған жамандықтың ессен қайтарғанда шектен шықпандар). Ал егер сабырлық танытып, кешірім етсең-дер, олай істеп сабыр еткендер үшін әлде-қайда қайырлы» («Нахл» сүресі, 126-сүре).

Дайындаған
Хамзат ҚАЖЫМҰРАТҰЛЫ

Болат КӨКЕНАЙҰЛЫ,
Munara TV телеарнасының директоры:

ТЕЛЕВИЗИЯДА ДІНИ ТАҚЫРЫПТЫҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

— **Munara TV телеарнасы жаңа маусымда көрерменді қандай жобаларымен қуантып жатыр? Жаңа бағдарламалар жайында айтып берсеңіз.**

— Телеарнаның басшылық қызметіне биыл 15 мамырда жұмысқа кіріскеннен бастап шағын ғана тобымызбен үш айдың ішінде жаңа маусымға дайындалдық. Көздеген мақсатымыз — Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының төрағасы, Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлы бекітіп берген стратегиялық медиа жоспарға сәйкес жаңадан контент жасау. Арна ұжымы жаңа күзгі маусымға жалпы саны 300-ге жуық бағдарлама әзірледі. Жеке атаумен келетін болсақ, жиырма үш түрлі жаңа бағдарлама көрермен назарына ұсынылмақ. Жаңа телевизиялық маусымда арна эфиріне

бағдарламамыз бар. Ауыл-аймақтарды аралап жүріп түсірген «Қала мен дала» деген қызықты жобамыз, мүфтияттың 2025 жылды «Ислам және отбасы құндылығы» жылы деп жариялауына орай «Отбасы кодексі», «Иманым — жиғаным» және өзге де бағдарламаларды жаңа маусымда көрермен назарына ұсынып отырмыз.

— **Болат аға, сізді телекөрермен «Хабар» арнасының Шығыс Қазақстан өңіріндегі тілшісі ретінде жақсы таниды. Ақпарат саласынан діни бағытта ауысу қиын емес пе екен?**

— Өткен күндерге қарап, ойлап отырсам, «Хабар» агенттігінде табаны күректей жиырма жеті жыл еңбек етіпін. 1998 жылдан 2025 жылға дейінгі аралық ширек ғасырға жуық уақытты

тардың шығарушы редакторы болып жұмыс істедім. Ақпарат ағынының басы-қасында жүрдім. Осылайша көзді ашып-жұмғанша жиырма жеті жыл өте шығыпты.

Әрине, «Хабар» арнасынан кейін діни салаға, жаңа бағытқа ауысу оңай болып кетті деп айта алмаймын. Өйткені бұл саланың да өзіндік ерекшелігі бар. Әсіресе, телевизия саласында діни тақырыптарды ашудың жауапкершілігі жоғары. Көптеген ескеретін жағдайлар бар. Әйтсе де, іштей рухани дайындықпен әрі Бас мүфти Наурызбай қажы Тағанұлының шақыруымен арнайы келгеннен кейін жауапкершілікті жақсы сезінеміз. Бел шешіп кіріспес бұрын бір жағы үміт те болды, бір жағы күдік те болды. Дегенмен, бұл ортада жаңа сала болған соң шығармашылық ізденіспен жаңа дүниелер жасауға кірісіп, жобалар, үлкен стратегиялық жоспар құрдық. Бәрі оңай болып кетті демейміз, бірақ мұның да мен үшін бір жаңа деңгей, биік белес болғаны ақиқат.

— **Қазақ телевизиясында діннің насихатталу деңгейіне қандай баға берер едіңіз?**

— Меніңше, қазақ телевизиясында діннің насихатталуы соңғы жылдары

жоғары

жаңа бір белеске көтерілді. Олай дейтінім, мемлекеттің заңдарына сәйкес ресми рұқсат алып, ресми түрде осы елге, халыққа діни насихат жүргізіп отырған Munara TV. Яғни мұны үлкен жетістік деп айтуға болады. Ал жалпы телевизияда діннің қандай деңгейде екені баршаға белгілі. Діни тақырыптағы бағдарламалардың үлесі теңізге тамған тамшыдай өте аз. Бұрын бірнәрсенаран болсын мемлекеттік телеарналарда болған бағдарламалар қатары қазір, өкінішке қарай, азайып кетті. Бірақ Діни басқарманың Munara TV телеарнасы ресми арна болғандықтан, мұның өзі көңіл қуантады. Ендігі біздің мақсат әрі негізгі міндетіміз — осы телеарнаны көтеру. Осы телеарна арқылы тек таза уағызға ғана негізделген емес, дінді қарапайым адамдар, мешіт

жүрудің жүгі өте ауыр. Бұл жерде кем дегенде жүз адам еңбек ету керек. Өйткені республикалық телеарна әрі оның жиырма төрт сағаттық эфирі болғаннан кейін ол жерде бүкіл контентті жыл он екі ай, әр апта, тіпті әр күн сайын жаңалап отыратын үлкен шығармашылық топ қажет. Салыстырып айтатын болсақ, республикалық емес, облыстық телеарналарда жиырма төрт сағаттық эфир жоқ. Ары кетсе он екі-ақ сағат, кейбіреуінде он сағат, кейбіреуінде сегіз-ақ сағат эфирі бар сол облыстық телеарналардың өзінде жетпіс-сексен адам еңбек етеді. Және бюджеті бес жүз миллионнан бастап бір миллиард теңгеге дейін барады.

Ал біздің қазіргі бекітіліп отырған штатымызда санаулы оншақты ғана адам. Бірақ сол он маман жүз адамның жүгін аркалап отыр. Сондықтан бұл мамандардың барлығына ризашылы-

ның және мүфтият ұжымы, аймақтардағы бас имамдарымыздың қолдауымен бірлесіп, шамамызға қарай ба-рынша шағын топпен контенттерімізді жаңартып, жаңалап, эфирде көрерменнің көңілінен шығатын рухани дүниелерді көбейтуді көздеп отырмыз.

— **Өңірлердегі имамдар демекші, арна филиалдарының жағдайы қалай?**

— Біздің жұмыс процесімізде аймақтардың алатын рөлі үлкен. Алматы мен Астананы қоспағанда он сегіз өңірде өкілдіктердің студиялары бар. Ол жерде тілшілер мен операторлар қызмет істейді. Кейбір аймақтың студиялары толық жабдықталмаған. Дегенмен жыл соңына дейін соларды толық жабдықтап, өзіміздің жұмыс істейтін өңірлік қосынымызды іске қосып, солар арқылы эфир бағдарла-

ғымды білдіремін. Әрқайсысы он адамның жұмысын істеп отыр. Олай етпесек, біз діни арнаны ұстап тұра алмаймыз. Десе де, Аллаға шүкір, әрқайсының тәжірибелері мықты. Облыстық, мемлекеттік, республикалық телеарналарда өбден шыңдалған мамандар. Мәселен, бас продюсер — Дәурен Құдайбергелі деген азамат. Бұған дейін «Ұлытау», «Жетісу», «Түркістан» сияқты телеарналардың сапалы, мәні мен мағынасы артқан жобаларын көбейту арқылы рейтингін көтеріп келген тәжірибелі маман. Халықаралық жобасын осы Қазақстанда жүзеге асырған азамат. Сонымен қатар «Алаш айнасы», «Қазинформ», «Хабар» агенттігінде тәжірибе жинақтаған мықты медиа-менеджер. Сол сияқты біздің қай маманымызды атасақ та, телевизия және жалпы журналистика саласында ысылған, танылған тұлғалар деп айтуға болады. Мысалы, Серікқазы Көкенайұлы ағамыз — «Қазақ интернеті» бірлестігінің президенті. Сонау 2000 жылдардың басында қазақ интернетін ең алғаш қазақша сөйлетіп, осы ақпараттық кеңістікте алғаш атой салған азаматтардың бірі. Бүгінде біздің әлеуметтік желілердегі жұмысымызды ілгерілетіп, жаңа деңгейге көтеріп жатыр. Мысалы, бұған дейін Тик-Ток, Инстаграм сияқты біздің әлеуметтік желілер ақсап тұрса, қазір Құдайға шүкір, контенттердің қаралымы да, оның беделі де, рейтингі де өсіп келе жатыр. Мүс-лім Жұмағазыұлы деген бас режиссеріміз «Хабар», «Қазақстан», «Астана» сынды мемлекеттік телеарналарда шыңдалған. Өте білікті, білімді азамат. Оның да біздің телеарнамызға қазіргі таңда сіңіріп жатқан еңбегі ұшан-теңіз. Ірі жобаларды қысқа ғана уақыттың ішінде сапалы, мәнді-сәнді етіп эфирге шығарып жатыр. Ал бас операторымыз Ербол Малыбаев та — республикалық үлкен жобалардың түсіріліміне атсалысқан, білікті, тәжірибелі маман.

— **Телевизия үлкен әрі мықты ұжым, қомақты қаражат пен нақты стратегиялық жоспар құрылған жағдайда дамитыны мәлім. Бұл жағынан келгенде Munara TV-дің келешегінен үміт күте аламыз ба?**

— Әр телеарнаны ұстап тұру үшін ең алдымен жылына қанша қаражат, қанша маман мен қандай техника, қандай жағдай жасалу керек деген мәселені шешу маңызды. Бұл жағынан келетін болсақ, дәл қазір біз еліміздегі танымал телеарналармен қаржылық-техникалық мүмкіндіктер жағынан иық тірестіріп, олармен бәсеке бола алмаймыз. Оларға мемлекет тарапынан бөлінетін қаражат көлемі өте қомақты және штатында кем дегенде мыңға жуық қызметкер жұмыс істейді. Әйтсе де, біз бұған қарап тоқтап қалдық, үмітіміз үзілді деп айта алмаймыз. Үмітіміз зор, болашаққа құрған жоспарымыз үлкен, стратегиялық мақсаттарымыз бар. Алла бұйырса, ҚМДБ Төрағасы Наурызбай қажы Тағанұлы-

маларын, контенттерді жаңартудың, эфирге үлкен сапалы дүниелер ұсыну-дың жолдарын қарастырып жатырмыз. Алла Тағала сәтін салып, берекесіне беріп, осы жоспарларымыз жүзеге асса, мүфтияттың төл телеарнасы әлі де биік белестерге шыға береді деген сенімдеміз.

— **Әлеуметтік желілеріңізде де белсенділік байқалады. Ғаламтордағы арна насихатында не нәрсеге басымдық бересіздер?**

— Жоғарыда Серікқазы Көкенайұлы ағамыз жайлы айтып өттім және Дильназ деген қарындасымыз, жас маман осы әлеуметтік желідегі насихатты қолға алып жатыр. Дін насихатын жүргізу және арнаның да халыққа таныла түсуі үшін дәл қазір интернет пен әлеуметтік желідегі белсенділік өте маңызды. Бұл жағынан мамандарымыз сұранысқа, талапқа сай контенттерді өте қарқынды түрде әлеуметтік желілердегі парақшаларымызға жариялап келеді. Ол да өз нәтижесін беріп жатыр. Қаралым көбейіп, бізді іздеп қонырау шалатын, кері байланысқа шығатын көрермендеріміз көбеюде. Бұл бізді қуантады әрі жұмыс істеуге, шығармашылық ізденісімізге айрықша шабыт сыйлайды. Сондықтан ол жағынан, Аллаға шүкір, жұмысымыз едәуір ілгерілеп келеді.

— **Алдағы уақытта деректі фильмдер түсіру жоспарда бар ма?**

— Әрине, деректі фильм — әрбір телеарна үшін маңызды әрі өте ауқымды контент. Түсіру жоспарда бар. Деректі фильм ғана емес, сериалдар, қоғамға қажетті әлеуметтік роликтер түсіру күн тәртібінде тұр. Қазіргі уақытта отбасы құндылығын дәріптейтін, адамдарды мейірімге, сабырға шақыратын, ізгілікке үндейтін қысқаметрлі роликтер, сериалдар мен фильмдер көрермен сұранысына ие. Өйткені қазір халықтың талғамы өзгерген. Жеңіл-желпі нәрсені қабылдай қоймайды. Күлдіре отырып ойландыратын, мұнайта отырып үміт сыйлайтын эмоцияға толы контенттер түсіру жоспарымызда бар. Бірақ оның барлығы қомақты қаражатқа тірелетіні бәсенеден белгілі.

Біз де өз кезегімізде қолымыз жақса болғанмен қарап отырмай, қанша ойлайтын жас мамандарды тартып, жасанды интеллект құралдарының көмегімен үлкен жобаларды жүзеге асырсақ деген мақсатымыз бар. Осы орайда елдің руханиятына, дін мен дәстүрге жаны ашитын, отанымыздың болашағына бей-жай қарамайтын кәсіпкерлер мен жүрегі жомарт жандар, демеушілер болса, біздің жобаларымызға атсалысуға шақырамыз. Есігіміз әрқашан ашық, ақылдасып-кеңесуге, бірге жоба жасауға дайынбыз.

Сұхбаттасқан
Ермұрат НАЗАРҰЛЫ

өзгерістер жасап, бұрынғы қайталама бағдарламаларды алып тастап, тек тың, өзіміздің төл туындыларды беруді қолға алдық. Оның ішінде ірі жоба ретінде «Салиқалы сұхбат» бағдарламасын атай аламыз. Онда еліміздегі белгілі, танымал дін қызметкерлерінің, қоғамға еңбегі сіңген азаматтарымыздың дін жолындағы, еліміздің даму жолындағы ізгі амалдары кеңінен айтылады. Сонымен бірге «Сәті түскен сұхбат» деген бағдарлама бар. Оның ерекшелігі — «сәлемнің де сәті бар» дегендей алдын ала жоспарламай, кездейсоқ кейіпкермен, әйтеуір кез келген адаммен сәті түскен сұхбат жасалады. Оны кейде камераға да, смартфонға да түсіріп алатын кездер болады. Мәселен, өткенде II халықаралық Құран жарысында әлемнің түкпір-түкпірінен келген қариларды жеке-жеке жазып, олардың өміріндегі айшықты оқиғалар, қызықты мәліметтер туралы сұхбаттар жасадық.

«Арақсыз ауылдар» деген бағдарламаға соңғы он-он бес жылдың ішінде еліміздегі ішімдіктен толық бас тартып, арақ сатпайтын ауылдарды түсіріп келдік. Ешбір дастарқанға ішімдік қойылмайтын, арақ-шарапқа жақын жандардың бұл ауылға барудан да жүрексінетін осындай тамаша бастаманы көріп расында қуандық.

Бұдан бөлек, шежіремізден сыр шертетін «Тарихтан тағылым», әртүрлі жастағы азаматтар игі тілек тілеп, бата беретін «Баталы ел» деген

«АРАҚСЫЗ АУЫЛДАР» деген бағдарламаға соңғы он-он бес жылдың ішінде елімізде ішімдіктен толық бас тартып, арақ сатпайтын ауылдарды түсіріп келдік. ЕШБІР ДАСТАРҚАНҒА ІШІМДІК ҚОЙЫЛМАЙТЫН, АРАҚ-ШАРАПҚА ЖАҚЫН ЖАНДАРДЫҢ БҰЛ АУЫЛҒА БАРУДАН ДА ЖҮРЕКСІНЕТІН ОСЫНДАЙ ТАМАША БАСТАМАНЫ КӨРІП РАСЫНДА ҚУАНДЫҚ.

құрайды екен. Бұл дегеніңіз аз уақыт емес. Мен үшін «Хабар» агенттігі үлкен мектеп болды. Көп нәрсені үйрендім және тілшілік майданда шыңдалдым. Осы арна арқылы көпке танылдым. Көптеген авторлық бағдарламалар жасадық. Құдайға шүкір, тілшілік қызмет шетелдерге шығып, репортаждар жасауға мүмкіндік берді. Шетелдегі қазақтардың тыныс-тіршілігі туралы әңгімелейтін фильмдеріміз жарық көрді. Алғашында қызметім «Хабар» радиосынан басталды. Содан кейін жаңалықтарға ауыстық. Жаңалықтар бөлімінде аттай 25 жыл, яғни таза ширек ғасыр уақыт еңбек еттім. Алдымен Алматыдағы бас кеңседе (ол кезде негізгі кеңсе Алматыда болған) бес жыл тер төктім. Одан кейін Семей өңіріне меншікті тілші болып бардым. Араға он жыл салып Оңтүстік Қазақстан облысына ауыстырды. Ол жақта екі жыл еңбек еттім. Сөйтіп Шығыс Қазақстан облысына қайтадан ауысып, алты жыл тілшілік тіршілігімді жалғастырдым. Одан кейін төрт жылдай орталық редакцияда жаңалық-

жамағаты арқылы, қазақтың салт-дәстүрі, тарихы арқылы, ата-бабаларымыздан жеткен мұраларды насихаттауға көңіл бөліп жатырмыз. Оның ішінде мысалы, «Алашқа адал кәсіп» немесе «Еңбек адамдары» тақырыбы. Бұл Мемлекет басшысының да еңбек адамдарына құрмет көрсету, Жұмысшы мамандықтар жылы деп жариялаған саясатына сәйкес келіп отыр. Болмаса арақсыз ауылдар адалдық, заң мен тәртіп жобасына сәйкес келеді. Сондықтан да осылай мемлекеттің жүргізіп отырған саясатына сәйкес, оның ішінде дінге, дәстүрге және тарихқа қатысты бірнеше мақсатты көздеп отырған жобамыз бар.

— **Munara TV арнасында кімдер қызмет істейді? Мамандарыңыздың жұмыс тәжірибесі көңіліңізден шыға ма?**

— Сұхбатымыздың басында айтқанындай, ұжымда қызмет ететін мамандарымыз көп емес, шағын ғана топ. Негізі мұндай бір арнаны алып

(Басы 1-бетте)

Қуанай қазидің мақалалары «Ислам» журналының 1925 жылғы №1 және №3 сандарында жарияланыпты. Қуанай Қос-дәулет «Әркәни исламия баянында» мақаласында бес парыздың бірі намаздың артықшылығы туралы баяндайды. «Екінші негіз — намаз. Намаз Алла Тағалаға сүйікті болған ғибадаттардан және пенде үшін өтелуі ұлық парыз болған амалдардан», — дей келіп, «намаз — сондай ұлық

НАМАЗ

ҚУАНАЙ ҚАЗИ

ғибадат, оны жамағатпенен өтеу және азан оқылуменен оған асығу сүннет. Намаз зор ғибадат болғандығы үшін оның көп шарттары бар және амалдын Алла тарапынан қабыл болуы үшін бұл шарттарды білу және сақтау ләзім», — дейді. Одан ары намаздың шарттары мен рүкіндеріне жеке-жеке тоқталады.

Ал «Қазақ дін қандастарымызға хитаб» мақаласында Қуанай қази «**Мен жындар мен адамдарды өзіме құлшылық ету үшін ғана жараттым**» деген Құран аятын («Зәрият» сүресі, 56-аят) мысалға келтіру арқылы Алланың бүкіл жаратылыстар үшінде адам мен жынды ғана Өзін тануға лайықты етіп жаратқанын, сол себепті адам Жаратушыны тануы міндетті екенін айтады. «Біз, мұсылмандар, Құранда барша хабар берілген нәрселерге көзіміз анық көруден әлсіз болса да, инамыз да **олар ғайыққа иман келтіреді**» («Бақара» сүресі, 3-аят) сипатына лайыты боламыз. Алла Тағаланың шексіз жаратылыстары бар. Біз оларды көрмегеннен олардың жоқ болуы ләзім емес» дей келіп, Алла Тағала адамға ақыл беріп, өзін тануға лайықты және қабілетті еткендіктен, Оған итағат етуіміз керек деген тоқтамға келеді. Одан ары: «Біздің пайғамбар Мұхаммед саллаһу алейһи уә салләме түсірілген Ислам шариғаты мен Құран Кәрім қиямет күніне дейін баки қалады және еш үкімі жойылмайды да, жоққа шықпайды да. Сол Ислам дінін және үкімдерін Расулулладан соң әділетті ха-

ҚОС

МАҚАЛАСЫ

лифалар және одан соң Ислам үмметінің іс тапсырылған адамдары мен ғылым иесі болған имамдар сақтап келген. Ислам әлемінде дін негіздерін, ислами ахлак пен әдептерді сақтау үшін әр ғасырда есепсіз көп ғалымдар шығып, Алланын аманатын сақтау және халық арасында тарату үшін ыждаһат еткен», — дейді.

Қуанай қази мақаласында Патша үкіметі кезінде казактың дініне қысым жасалғанын да жоққа шығармайды. «...Біздің казак тайпасында бұл істер бек тәртіпсіз болып келді және деспотиялық патша үкіметі Николай бізді Ислам дінінен айыру үшін көп әрекет қылды. Мысалы, біз, казактарды, бүкіл Ресей мұсылмандарының діни орталығы болған шариғи мекемесінен (яғни Оренбургское Магометанское Духовное Собраниядан) айырды. Бізге ноғай бауырларымызбен бірлесіп, олардан ғылыми тұрғыдан пайдала-

нуға ерік қоймады, тіпті ноғайлар да балаларымызды оқытуға кедергі көрсетті. Деспотиялық үкімет төңкерілген уақытта Жаһанша Досмұхамбетұлы, Ғұбайдолла Әлібекұлы секілді оқымысты адамдарымыз діни назаратқа бағынбақ болып, қази сайлап, Шариға мекемеге қосылуды тілесе де, жақсы нәтиже көрінбеді. Кеңес үкіметі құрылған соң біз казактарға орталық діни назаратқа қосылуға, өз тарапымыздан казилар сайлап, дін басшымызды тәртіпке салуға кедергі қалмады. Қазак үәкілдері 1923 жылғы жыында мені сыртымнан қази етіп сайлаған», — деп жазған. Бұл мақала сонымен қатар Қуанай Қосдәулеттің 1923 жылы қази болып сайланғанын да растайды.

1923 жылғы 10-25 маусымда Уфа қаласында ІІ Бүкілресейлік мұсылман сиезі өтіп, Орталық мұсылмандар діни басқармасының жарғысы қабылданған болатын.

береді. «Олай болса, казактар жеке басының игілігін сақтауда әлі есеп пен табандылықты үйренбеген, ұлттық салт-дәстүрді жоғалтпағанымен, Орданың өзі бір үлкен қайырымдылық қоғамын құрайды», — деп жазды ол.

Ресейдің Орталық кітапханасында Мақаш Бекмұхамедовтің патшаға жазған хаттары сақталған. Осы хаттарында ол өз халқының мұң-мұқтажын баяндап, басқа да көптеген күрделі мәселелерді көтереді. Ол бір хатында Каспий маны аймағының экологиясы, топырақтың, жел эрозиясының алдын алу шараларын жүргізу қажеттігі туралы жазды. Оның бұл уәжіне Петербордағы шенді губернаторлар да құлақ асып, өзі атап өткен мұқтаждықтарға 10 мың сом көлемінде комақты қаржы бөлген. Мақаш солар қаржыны өлкеге экспедициялық зерттеу жүргізуге пайдаланып, эрозияға ұшыраған жерлерді анықтап, картасын жасаған. Жиенәлі алқабында да эрозияға қарсы станса салынып, мамандар шақырылған. Станса қызметкерлері құмды тұрақтандыру және топырақтың жел эрозиясын болдырмау үшін бұталар мен жабайы ағаштар еккен.

Мақаш өкім өзінің көп жылғы қызметі барысында дәйекті, сак әрі ікемді саясатының аркасында отаршыл биліктің ше-неуніктерімен де, халықпен де жақсы тіл табысып, күнделікті әлеуметтік, даулы сипаттағы мәселелерді саналы да әділ шешіп отырған. Журналист Никита Родико бұл жайында: «Мақаш халықтың руханиятына ерекше көңіл бөлді, миссионерлердің іс-әрекетіне қай жағынан

Осы жарғыға сәйкес, мүфтилікке дін ісі бойынша Қазақстан да қарайды. Сиезде мүфти болып Ризаитдин Фахретдинов қайта сайланса, Мағди Мақұлұлы мен Қуанай Қосдәулет қази болып сайланған. Мүфтиліктің құжаттарында Қуанай қазидің есімі кездеспейді. Соған қарағанда ол қазилік қызметін Уфадағы басқармада емес, елде жүріп Орал облысының мұхтасибі қызметімен қатар атқарған секілді.

Осы орайда Қуанай қазидің өмір жолына да қысқаша үңіле кетсек. Қуанай қази 1863 жылы қазіргі Батыс Қазақстан облысында дүниеге келген. Ел аузындағы деректерде Қуанайдың Бұқара мен Бағдаттағы медреселердің бірінде діни білім алғаны айтылады. Журналист Қазбек Құттымұратұлы оның біліміне қатысты: «Қуанайдың өскен жері — атақты Шүйеке хазірет — Сүйінішқали шейх Өтемісұлының ауылы болатын. Одан кейін Орал қаласында Ғабдырафақұлы, Әли деген қалпелерге шәкірт болады. Бұдан соң Қуанай Бұқара шәріпте оқыса керек. Ел аузында оның Түркиядағы атақты Ая-София мешітінде имамдық қылғаны айтылады. Бұл сірә 1914 жылдары хазіреттің Мекке-Мәдинаға жасаған қажылық сапарындағы оқиға болуы да мүмкін», — деп жазса («Қуанай хазірет Батыс Алашорданың рухани көсемі», egepen.kz), тарихшы Дәметкен Сүлейменованың жазуынша, Қуанай Қосдәулет Бағдат қаласындағы діни оқу орнын бітіріпті. «Стамбұл қаласындағы Аяя София мешіт-медресесінде имам болған, Күнбатыс Алашорда басшыларына рухани қолдау көрсетіп, ақыл-көнесін беріп отырған», — деп жазады Дәметкен Сүлейменова («Алаш қозғалысы және Жаһанша Досмұхамедов», Орал, 2010 жыл).

Оның есімі баспасөз беттерінде Ақпан төңкерісінен кейін жиі атала бастады. Қуанай Қосдәулет Жаһанша Досмұхамедовтің шақыруымен 1917 жылғы 19-22 сәуір аралығында Ойылда өткен Орал облысы казактарының сиезінә қатысқан. Кейін «Ойыл уәлаяты» үкіметінің жұмысына белсене араласқан. Тіпті үкімет жанынан құрылған он адамнан тұратын арнаулы кеңестің мүшесі болған. «Ойыл уәлаяты» үкіметінің төрағасы болып Жаһанша Досмұхамедов сайланса, Қуанайдың ұлы Ғабдол-Ғалым Қосдәулетов үкіметтің жеті мүшесінің бірі болған. Әкелі-балалы Қосдәулетовтер осылайша Алаш қозғалысына дем берген.

Алаш қозғалысы тараған соң, қайтадан дін ісіне араласқан. 1923 жылғы ІІ Бүкілресейлік мұсылман сиезінде қазі әрі

мұхтасиб болып сайлаған. Арادا үш жыл өткен соң, 1926 жылғы ІІІ Бүкілресейлік мұсылман сиезінде Қуанай Қосдәулет казак қазіі ретінде есеп берген. Сиездің бесінші күні мүфтилік бөлімдерінің баяндамалары тыңдалған. Осы кезде ОМДБ жанындағы V бөлімінің жұмысы жайлы Мағди Мақұлұлы мен Қуанай Қосдәулет баяндама жасаған. Бұл жайында сиез жұмысының күнделігінде: «Следующий доклад был заслушан о работе V отд. ЦДУМ — докладывавли Магкулов Хошдавлетов. Деятельность этого отдела сводилась к организации мухтасибатов в Казахстане, Туркменистане и Кара-Калпакии, что и делал Магкулов, развезжая по этим областям. Хошдавлетов, ссылаясь на свою старость, указал, что он вовсе ничего не сделал, проживая все время в своей губернии», — деп көрсетілген (Дневник работ 3-го съезда мусульменовства и верующих внутренней России и Сибири, состоявшегося в г. Уфе с 25 окт. по 4 ноября, islamperspectives.org). Осы хабарға қарағанда Мағди Мақұлұлы мен Қуанай Қосдәулет басқарған бөлімге Қазақстан ғана емес, Түркіменстан және Қарақалпақстандағы мұхтасибтердің жұмысын жүйелеу де жүктелген секілді. Осы сиезден кейін Қуанай Қосдәулет қазилік қызметін тоқтатқан.

1928 жылы байларды қудалаған кезде Қуанай қазиді де қуғындап, отбасымен Алматыға жер аударған. Бұл жайында Қазбек Құттымұратұлы: «Алматы қаласындағы орталық архивте сақталған бір құжатта Орал округінен Жетісуға жер аударылған тұлғалардың тізімі берілген. Тізімдегі 54 адамның ішінде Қуанай Қосдәулетов №39 болып таңбаланған. Отбасында 6 адам бар деп көрсетілген», — деп жазады. Сондай-ақ ол 1929 жылы 30 мамырда Қуанай хазіретке қатысты алғашқы сот шешімі шығып, отбасымен Курск губерниясына жер аударғанын айтады.

Қуанай қази 1934 жылы елге оралып, Орал қаласына келіп тұрақтаған. Алайда үш жылдан соң, қайтадан тұтқындалған. Қуанай қазидің туысы Мурат Хәбибуллиннің айтуынша, Қуанай Қосдәулетті 1937 жылғы 29 қазанда тұтқындап, Орал түрмесінде ұстаған. 1937 жылғы 5 желтоқсанда оны «жапон агенттерімен байланыс құрған Батыс Қазақстан облысындағы панисламистік ұйымдардың жетекшілерінің бірі» деп айыптап, үштіктің шешімімен 7 желтоқсанда ату жазасына кесілген екен.

Серікбол ХАСАН

БӨКЕЙ ОРДАСЫНА ҚАРАСТЫ БІРІНШІ ЖӘНЕ ЕКІНШІ ТЕНІЗ ЖАҒАЛАУЫ ОКРУГТЕРІН ҰЗАҚ УАҚЫТ ӘДІЛ БІЛЕП, ЗИЯЛЫЛЫҒЫН ТАНЫТҚАН МАҚАШ ӘКІМНІҢ (МҰХАМЕДЖАН БЕКМҰХАМЕДОВ) ТУҒАНЫНА БИЫЛ 195 ЖЫЛ ТОЛЫП ОТЫР.

Жәңгірден Мақаш

ӘКІМ

Мақаштың атасы Бекпембет (Бекмұхаммед) Бөкей ордасының ханы Жәңгірмен де, оның әкесі Бөкей сұлтанмен де тығыз қарым-қатынаста болған. 1805 жылы Бөкей хан тағына көтерілген кезде Патша жарғысын жеткізген осы Бекмұхаммед болды. Жас Жәңгірдің хандыққа көтерілуіне де Бекмұхаммед би үлес қосты. Мақаштың әкесі Шолтыр би Жәңгір ханның кенесшісі, Шеркеш руының старшыны болған. Шолтыр ақсақалдың жүргізген билігі әділ болып саналған. Ол өз халқын отаршыл билік тарапынан да, қарапайым халық есебінен пайда табуды ұнататын жергілікті жемқорлар мен қарақшылардың да езгісінен қорғаған.

Мақаш бастауыш білімді Жәңгір ханның мектебінде алып, кейін Орынбордағы Неплюев кадет корпусын бітірген. Әуелі аудармашы болып, кейін 40 жылдан астам Бірінші және Екінші Теңіз жағалауы округтерінің әкімі болып қызмет етті. Ол казак жерін отаршылықпен басып алуға қарсы шығып, орыс пен казак арасындағы жер мәселесіне қатысты дау-дамайларды әділ шешкендіктен, жерлестері арасында үлкен беделге ие болды. Ол округ әкімі қызметін атқара жүріп, туған жерді зерттеуге көп көңіл бөлді. Оның этнография, топонимика, тарих мәселелеріне арналған мақалалары сол кездегі танымал басылымдарда жарияланып, ғылыми қауымның жоғары бағасына ие болды. 1894 жылы «Астрахань хабаршысы» басылымында «Астрахань губерниясын кезіп жүрген қырғыз(казак)-қалмақтар» және «Қырғыз (казак) даласындағы қайырымдылық» атты мақалалары жарияланды. Оның «Жаксы үгіт» деп аталатын кітабы 1908 жылы Казан қаласынан басылып шықты.

Мақаш Бекмұхаммедов бір мақаласында былай деп жазады: «Қазақтың жаратылысынан еш кемшілік жоқ, дене бітімі келіскен, ақылды, көңілді, баатыл, іскер, оның бойынан туа біткен бейқам-

дық пен жалқаулықты көргендер қатты қателеседі. Ол жалқауда, алансыз да емес, бірақ оны жай ғана айналысатын немесе қызықтыратын ісі жоқ. Ол көшпенді, көшпелі өмір әрекетте әртүрлілікті қажет етпейді. Әйтсе де біз казак балықшыларын, тамаша кеме жүргізушілері мен ескекшілерін және теңіз ісінде орыстармен тең келетін білікті балықшыларды білеміз. Немесе, мысалы, қақаған қарлы аязда, аттары желге басын қағып, алдынан не батпақты, не әлі қатпаған сайларды, не аңдарды бірден жұтып қоюға дайын шыңырауды көрмей, қатты боранға байқамай қалған үлкен үйір несін алайық. Жалықпас шабандоз, дүбірлі дүбірмен күреске төтеп беріп, мал-мүлкін бүлінуден сақтай алатын жалғыз казак. Айтындаршы қане жалқаулығы?» — деген екен.

Мақаш өкім отырықшы өмір салтын қабылдап, дұрыс қоғам құру мен жерді пайдалану тәртібін орнату өндіргіш күштердің кенеюіне, сауда мен өнеркәсіптің дамуына әсер етеді деп болжады. Сондай-ақ ол «таяу болашақта Орданың құлаған әл-ауқаты біршама жақсарып, бұрынғы байлығына қайта оралады» деп есептеді.

Ол білім саласына ерекше көңіл бөлді. Ол орыс тілін әрбір казак өкім менгеретіндей дәрежеде білуі керек деп есептеді. «Қазақ даласындағы қайырымдылық» атты мақаласында ол Далада халықтық әдет-ғұрыппен бекітілген қайырымдылықтың мынадай түрлері бар екенін атап көрсетеді: «Ислам дінінің талабы бойынша міндетті және ерікті. Қазақтың халық әдет-ғұрпын көрсететін еріктілердің қатарында: жыл, қонакасы, атымтай, көлек май, сауын. Сондай-ақ автор Исламда қабылданатын зекет, пітір, құрбан секілді садақалар туралы да мәліметтер де

тын құжат алуға көмектеседі. Мақаштың күйші Соқыр Есжанға деген ықыласы да ерекше болды, оның музыкалық талантын әрқашан бағалайтын. Есжанды үлкен жәрменкелерге жиі апарып, басқа күйшілермен бірге жарыстарға қатыстыратын. Ол Мақаштың қолдауымен шабыттанып, күйшілер сайысына сәтті өнер көрсете бастады. Олар өмір бойы дос болып қалды (тіпті олардың қабірі де бір-біріне жақын орналасқан). Мұхамеджанның қамқорлығының арқасында көрнекті музыканттың есімі халық жадында сақталды.

Мақаштың өмірі кездесулерге бай болды. Мариетта Шагинянның «Ульяновтар отбасы» кітабында Мұхамеджан Шолтырұлының Лениннің әкесі Илья Николаевичпен және оның, Мақаштың жеке тігіншісі болған ағасы Василиймен танысқаны жайлы айтылады. Құрманғазының музейінде Илья Ульянов пен Мақаш Бекмұхамедовтің фотосуреті сақталған.

Әрине, Мақаш өз заманының білмді адамы ретінде Тершеннің, Чернышевскийдің, Добролюбовтың шығармалары мен ой-пікірлерін жақсы бағалады. Чернышевский Астрахань түрмесіне қамалған кезде оған бірнеше рет барып, сырлас досқа айналды. Тіпті ол түрме басшылығына рұқсат алып, Чернышевскийді бірнеше күн бойы үйінде қонақ еткен болатын. Әйелі Ольга Сократовна Мақаштан: «Күйеуі Чернышевский мұндай қонақжайлылығы үшін сізге қанша қарыз бар?» деп сұрағанда ол: «Қазақтар қонақжайлығы үшін ешқашан ақы алмайды», — деп жауап берген.

Мақалада ұсынып отырған «Бай қырғыздың (казактың) отбасы» деп жазылған суретте Мақаштың отбасы бейнеленген. Кейбір зерттеушілер бұл фотосурет Романовтар әулетінің 300 жылдығына арналған альбомнан алынған деп есептейді. Суретте Мақаштың ұлдары Әміржан мен Жәмілжан жоқ. Шамасы, олар оқып жүрген, ал Мумин ұлы тұмаған. Мұхамеджанның қасында тұрған бала — ұлы Шафқат. Оның киімі көз тартарлық: папаха және черкес пальто. Бұл баланың шеркеш руынан екенін баса көрсетсе керек.

Мақаштың үлкен үміт артқан екі ұлы Әміржан мен Жәмилдің өлімі оның денсаулығына қатты нұқсан келтірді. Ол қатты наукастанып, көп ұзамай қайтыс болды. Оны жерлеуге көптеген адамдар келді: дала ақсүйектері, дінбасарлары, қарапайым адамдар. Олардың барлығы да көрнекті тұлғаның рухына тағзым еткісі келді.

Елтай ТАНАШЕВ-ҚАЛИЕВ

